

דרך התהפוכות - הרהורים על אהבה בספר שמואל ומבנה הספר

"כך אומנותו של הקב"ה: מתיש את הגבורים ומחזק את החלשים, משביע את הרעבים ומרעיב את השבעים" (רש"י לשמו"א, ב', ד).

הצירים המרכזיים שבהם מתנועעת עלילת ספר שמואל הם צירי אהבה. לא רק אלקנה וחנה, או דוד ובת-שבע, או דוד ויונתן, או אמנון ותמר, או מיכל ודוד - אלא גם הסיפורים של שמואל ושאל, שאל ודוד, דוד ואבשלום - סיפורי אהבה הם. יתרה מזו, יחסי ה' עם בחיריו - שמואל, שאל, דוד - הנם גם כן יחסי אהבה. הישנו קשר בין שני המפלסים?

נתחיל מסיפור דוד ושאל.

א. אהבה ועיונות

טרם נפגשו שאל ודוד נקשר ביניהם קשר בלתי נראה. קשר שעבר דרך שמואל הנביא. מקור יחסיהם הוא במישור הנבואה.

תחילה אלו הם יחסים ללא מגע, המתרחשים בעולם הרוח, באזור ריחוף רוח אלוהים עלי אדמות. עוד לפני שיחסייהם מתחילים בתחום האישי, הם כבר קיימים איכשהו בתחום הרוחני; חוליית הקשר - משיחה. טיבו של קשר זה מסתורי: "ויקח שמואל את קרן השמן וימשח אותו בקרב אחיו ותצלח רוח ה' אל דוד מהיום ההוא ומעלה..." (שמו"א, ט"ז, יג). ומיד לאחר מכן: "ורוח ה' סרה מעם שאל ובעתו רוח רעה מאת ה'" (יד).

סמיכות שתי העובדות האלה מדגישה את הזיקה בין צליחת רוח ה' על דוד להסרת הרוח מעם שאל. הרוח צולחת אל המלך העתיד - ועוזבת את המלך ההווה. הקשר המסתורי בין שאל ודוד נוגע למלכות. הרוח המפעמת במשיח ה' משתייכת לזה או לזה, אך לא לשניהם יחדיו. מכאן העימות שבין שאל ודוד.

חטאת שאל חוללה הסרת רוח ה' מעמו. הרוח עוברת לרעהו "הטוב ממנו". ואילו "רוח הרעה", המבעת את שאל, באה **במקום** רוח המשיחה. הרוח הרעה הזאת מגלמת את ההעדר המוחש של רוח אלוהים, אי-רצון והסתרת פנים נחרצת של ה'.

את עזיבת הרוח שאל מנסה לכסות בניגון. נגינה אמורה לפצות את שאל במידת מה על הסתלקות רוח ה', לשכך את רוח הביעותים, להחזיר אם לא את הרוח - לפחות את הרווחה: "והיה בהיות רוח אלהים אל שאל ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאל טוב לו וסרה מעליו רוח הרעה" (ט"ז, כג).

יחסי שאל ודוד צמחו מאהבה. הרקע ליחסייהם - חיבה לאלתר. עוד בהופעתו הראשונה של דוד לפני שאל כבר הוצע המצע הזה, כבר נמשך משאל לדוד חוט של אהבה: "ויבא דוד אל שאל ויעמד לפניו ויאהבהו מאד..." (ט"ז, כא).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

את האהבה המיידית הזאת אפשר להסביר בכך שדוד הוא "טוב רואי" - נראה לעין כטוב, טוב בעליל - ומחונן ברוח, וה' עמו. ראשית יחסו של שאול כלפי דוד, אפילו לפני שמיעת נגינתו - אהבה. ניגונו של דוד מגביר את האהבה.

רוח ה' - ביטוי לבחירת ה', ומבשרת הפיכת הלב, הפיכה של כל המיחות האישיים. הרוח נחה על שאול בהימשחו והכרזתו למלך על נחלת ה' ובהצטרפותו לחבל הנביאים. רוח זו משנה את פנימיותו: "וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם - ונהפכת לאיש אחר" - אומר לו שמואל (י', ו). ואמנם כן: "והיה כהפנתו שכמו ללכת מעם שמואל, ויהפך לו אלהים לב אחר". הרוח באה לרגלי זאת: "והנה חבל נבאים לקראתו, ותצלח עליו רוח אלהים..." (י', ט-י). עם המשיחה עבר שאול לדרגה אנושית שונה, לכת הנביאים. לכן כל מכירי שאול משתאים: "הגם שאול בנביאים?"

הרוח צולחת על שאול שנית בהיקראו למשימה ממלכתית, להצלת העם: "ותצלח רוח אלהים על שאול..." (י"א, ו). הרוח הועברה מעליו כאשר ממלכתו נקרעה ולוקחה ממנו בידי ה': "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך ה**טוב** ממך" (ט"ו, כח). עזיבת הרוח שוב תהפוך אותו לאיש אחר.

"**טוב**" נעשה בפרשה זו מושג מפתח. שאול בעצמו מוגדר בהתחלה כ"בחור וטוב", אשר "אין איש מבני ישראל **טוב** ממנו" (שמו"א, ט', ב). זו כנראה הסיבה שדווקא הוא נבחר להיות מלך על ישראל. דוד, לעומתו, "יפה עיניו ו**טוב** ראיי" (ט"ז, יב). ה'טוב' הזה נבחר בידי ה' להחליף את שאול. הסתלקות הרוח הרעה מיוחסת אף היא למצב **טוב**: "והיה בהיות עליך רוח אלהים רעה ונגן בידו ו**טוב** לך" (ט"ז, טז). מובן, אם כן, שדוד נקרא "איש **מיטיב** לנגן" (ט"ז, יח). גם בתיאור ניגונו המקרא במישרין משווה "טוב" עם הסרת רוח הרעה: "ולקח דוד את הכנור ונגן בידו ורוח לשאול ו**טוב** לו - וסרה מעליו רוח הרעה" (ט"ז, כג). המושג "טוב", כך נראה, קשור לפעולת הרוח.

ה' נתן את המלכות "לרעך ה**טוב** ממך". פירושו: הרוח עליו, ולא עליך. לכן הוא "טוב". פה תחרות בין "טובים", בין "בחור וטוב" ובין "טוב ראיי". אף חטאו של שאול אשר גרם לקריעת המלכות ממנו קשור למושג של "טוב": "ויחמל שאול והעם על אגג ועל **מיטב** הצאן... ועל כל ה**טוב**, ולא אבו החרימם..." (ט"ו, ט). אבל כאן, כמובן, תפיסה אחרת של "טוב". ה"טוב" הזה מנוגד למה שטוב בעיני ה'.

"רוח הרעה" של שאול - בהעברת רוח ה' הטובה מעמו, היא תוצאה וביטוי ל"וימאסך ה' מהיות מלך על ישראל" (ט"ו, כו). הרוח הרעה באה עליו בעקבות קריעת המלכות והעברתה ל**טוב** ממנו. היא נגרמת על-ידי דחייתו מהיות מלך.

אהבת שאול לדוד מתלווה ליכולתו של דוד לגרש את "רוח הרעה" ולהביא רווחה. אז נוצרת האשליה של הסרת האיום העמום שהמלך חש מאז משיחת דוד. אך האהבה הזו היא היא הטומנת בחובה את פרכתה מעיקרה: הרי דוד ולא אחר הוא "רעהו הטוב ממנו" אשר לו הועברה ממלכות ישראל! את זה מאשר סופית שמואל שהועלה בעין-דור: "ויקרא ה' את הממלכה מידך ויתנה לרעך **לדוד**" (שמו"א, כ"ח, יז). ובכן, דוד משכך את פחד המלך - והוא הוא המהווה את האיום. הוא גומל טובה למלך, והוא מקור הרעה.

גם ההופעה השנייה של "רוח אלהים רעה" התוקפת את שאול קשורה ישירות להכרזת דוד כטוב משאול. ההתקפה באה אחרי הרמיזה על העברת המלוכה לדוד.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

"ויאמר: נתנו לדוד רבבות ולי נתנו האלפים, ועוד לו אך המלוכה! ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול..." (י"ח, ח, י).

והכתוב מסכם את סיבת החשדנות, העוינות והפחד של שאול כלפי דוד: "ויהי שאול עוין את דוד מהיום ההוא והלאה" (י"ח, ט) - מן היום שבו "וייטב [דוד] בעיני כל העם וגם בעיני עבדי שאול" (י"ח, ה) - "וירא שאול מלפני דוד, כי היה ה' עמו, ומעם שאול סר" (י"ח, יב). ובכן, שאול עוין את דוד כי ה' העדיפו.

תחילה שאול בעצמו בירך את דוד: "לך וה' יהיה עמך" (י"ז, לז). אבל אחרי התעוררות החשד שדוד הוא הטוב ממנו, דווקא הצלחת דוד מאששת את יראת שאול: "ויהי דוד לכל דרכו משכיל וה' עמו - וירא שאול אשר הוא משכיל מאד ויגר מפניו!" (י"ח, יד-טו).

עכשיו כל הצלחה מדינית של דוד מביאה את הרוח הרעה: "ויצא דוד וילחם בפלשתים ויך בהם מכה גדולה ויגסו מפניו - ותהי רוח ה' רעה אל שאול..." (י"ט, ח-ט). מאהובו הפך דוד ל**אויבו** (י"ט, יז) של שאול.

ביחס של שאול לדוד יש **פרדוקס** כאוב וטרגי. דוד מצא חן בעיני המלך מפני שהיה "טוב" - טוב רואי ומיטיב לנגן - מפני שהיה ה' עמו והיה יודע להביא לו רווחה מן הרוח הרעה. אבל דווקא סיבות אלו הן שגרמו לאיבה של המלך: שדוד היה "טוב ממנו", שה' היה עמו ולא עם שאול, ושרוח אלוהים עברה משאול אליו! דוד קשור אל הרוח הרעה **משני הצדדים**. הוא מסוגל לסלק אותה - אבל הוא הוא הסיבה האמיתית לה, כי הוא המלך המשיח העתידי, הוא אמור להחליף את שאול. כלומר הוא המסבב את הרוח הרעה לכתחילה. אהבת שאול לדוד כאילו מוכרחת להפוך לעוינות. היא, האהבה עצמה, מגבירה את החשדות וכאילו דוחפת את שאול לעימות. שנאתו כלפי דוד - היא הצד השני של האהבה.

אהבה בספר שמואל אינה מהווה רגש זך וטהור. היא מעורבת, כפי שעוד נראה להלן, בעוינות, באיבה, במכאוב.

ב. כינור וחנית

כינורו של דוד משלים בין שאול לבין אלוהיו, מביא במקום "רוח רעה" - "רווחה טובה". ברגע שבו נתעוררה חשדנות המלך ודוד זוהה עם נטילת המלכות - "ועוד לו אך המלוכה!" (י"ח, ח) - אף כינורו של דוד הפך להיות מכלי המביא מרגוע לכלי המגרה איבה. אפשר, שדוד מיטיב לנגן **כתוצאה** ממשחתו ומצליחת הרוח עליו. כינור דוד - סמל השראתו. כנגדו עומד כלי אחר, שנעשה במהלך הסיפור סמל לרוח הרעה, לאימה ולאיבה המבעתות את שאול: החנית אשר ביד המלך.

"ויהי ממחרת ותצלח רוח אלהים רעה אל שאול ויתנבא בתוך הבית, ודוד מנגן בידו כיום ביום - והחנית ביד שאול. ויטל שאול את החנית ויאמר: אכה בדוד ובקיר..."

(י"ח, י-יא).

"ותהי רוח ה' רעה אל שאול, והוא בביתו יושב וחניתו בידו, ודוד מנגן ביד" (י"ט, ט).

שני כלים כאן - כינור ביד דוד וחנית ביד שאול.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

"ויבקש שאול להכות בחנית בדוד ובקיר ויפטר מפני שאול ויך את החנית בקיר..."
(י"ט, ט).

חנית זו תלויה את שאול עד יומו האחרון.

בעצם, הרוח הרעה של שאול - בגלל דוד היא, וכמוה גם הרווחה; אך בהתחלה שאול אינו מרגיש את הסתירה. רק כאשר עלה החשש ש"טוב רואי" זה הוא "רעך הטוב ממך", התנגשו אצל שאול שתי רוחות סותרות, ורוח הרעה כבשה את קולו ואת ניגונו של דוד, ה'חנית' התגברה על ה'כינור'.

בשני מקומות מספר הכתוב שקול דוד שוב גירש את הרוח הרעה. פעמיים נדהה הרוח הרעה משאול - ואהבתו לדוד חוזרת לאיתנה.

בשתי הפרשיות האלו זוהי התוצאה מהוכחת דוד שהוא אינו חפץ ליטול את מלכות שאול ואינו חפץ במותו, שחושב הוא את שאול למלך ישראל ולמשיח ה', ואת עצמו לנקלה ביותר, "ליכלב מת" ו"פרעוש אחד". אז אומר לו שאול: "הקולך זה בני דוד?" (כ"ד, טז); כ"ו, יז), הוא מכיר (כ"ו, יז) את קולו ולוקח קולו ללבו. קול דוד, כנגינתו, בנסיבות הללו מחזיר את החיבה והמרגוע, מסלק עוינות ופחד, ושואל מוכן להכיר בטובה, מוכן להודות: "צדיק אתה ממני", "עשיתה אתי טובה", "וה' ישלמך טובה" (כ"ד, יז-יט). כנראה, דוד עכשיו 'טוב' בעיני שאול, והוא קושר אתו את המושג 'טובה'. לכן הוא מודה גם במלכותו: "ועתה הנה ידעתי כי מלך תמלך וקמה בידך ממלכת ישראל!" (כ"ד, כ).

קשה להתנחש לסמליות החנית, ה"מעוכה בארץ" למראשותיו של שאול, בסיפור השני (כ"ו, ז-כה). אבנר מציע להכות את המלך "בחנית ובארץ" - והדבר מזכיר בוודאי את בקשת שאול בזמנו: "אכה בדוד ובקיר..." (י"ח, יא). חנית שאול משמשת כסמל מובהק לרעה אשר כלתה מעם המלך על דוד. דוד נוטל את החנית - והרוח הרעה עוזבת. אין עוד אויבים. עתה שאול יכול להתוודות על אשמתו לפני דוד: "חטאתי שוב בני דוד... הנה הסכלתי ואשגה הרבה מאד" (כ"ו, כא). הוא אף מבטיח לא להרע עוד. כאילו נשבה רוח אחרת.

החנית חוזרת למלך, המלך מברך את דוד, לפני הדברים חוזרים לדרכם: דוד "לדרכו", דרכו להימלט, ושואל "למקומו" (כ"ו, כה), לשנאתו ולרדיפתו.

ג. "מאת ה'"

את יחס שאול לדוד אפשר להגדיר כאהבה ושנאה. הרגשות הללו אינם מתמזגים אלא מתחלפים זה בזה. אבל לא מפני שמחבר הספר אינו מכיר בריגושים מעורבים ואינו יודע לתאר אותם. להלן נראה שספר שמואל יודע ששני רגשות סותרים יכולים להתקיים בכפיפה אחת בנפש אחת.

אצל שאול אהבה ושנאה הלוא באות כרוח - באות והולכות. הסיבה לכך, כנראה, בזה שהן באות, כמו הרוח, "מאת ה'" (ט"ז, יד). שתיהן שלמות. האהבה והשנאה של שאול אינן ריגושיות, כי אם רוחניות.

רגשי האהבה והשנאה של שאול אינם בספרנו סתם רגשות פרטיים שתחומם נפשו בלבד; תחומם ומקורם - במישור האלוהי. הם מהודקים לפעילות ה' בהיסטוריה ולתכניתו

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

הסמויה. הרוח הרעה קופצת על שאול בעקבות קריעת מלכותו בידי ה'. אהבתו לדוד נובעת מחן אלוהים אשר עליו, מהיות ה' עמו: במראהו, בקולו ובניגונו, בניצחונו ובהצלחתו.

האהבה הזאת של שאול לדוד שייכת ליחסיו עם ה'; ניתוק הקשר עם אחד כרוך בניתוק הזיקה לשני. הכתוב מקיש - מילולית וסמיכותית - את הקרע בין שאול ודוד לקרע בין שאול ואלוהים: "וַיִּרְא שְׂאוּל מִלִּפְנֵי דָוִד כִּי הִיָּה ה' עִמּוֹ וּמֵעַם שְׂאוּל סָר, וַיִּסְרֶהוּ שְׂאוּל מֵעַמּוֹ..." (י"ח, יב-ג). התרחקות ה' גורמת להתרחקות מדוד.

מקור האהבה האמיתי, סיבה אחרונה לאהבה - ביציקת רוח מאת ה'. הנאהב הוא מי שמחונן ומוצלח ברוח אלוהים. רוח ה' מביאה הצלחה וחן בעיני בני אדם.

כך כבר אצל יוסף: "וַיְהִי ה' אִתּוֹ יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ... וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ - וַיִּמְצָא יוֹסֵף חָן בְּעֵינָיו..." (בראשית, ל"ט, ב-ג).

אפילו אהבת מיכל, הנשית, הלא-תלויה-בדבר - נעוצה ברוח אלוהים אשר עברה אל דוד. באותו פסוק מזכיר הכתוב בנשימה אחת את היות ה' עם דוד ואת אהבת מיכל. אהבתה הולכת ברגלי הרוח: "וַיֵּרָא שְׂאוּל וַיֵּדַע כִּי ה' עִם דָּוִד - וּמִיֵּכֶל בַּת שְׂאוּל אֲהַבְתָּהוּ" (י"ח, כח).

אהבתה כאן, כמובן, היא גורם נוסף ליראת שאול מפני דוד. שתי התופעות, אמנם, הן מסקנות של הצלחת דוד למלא אחרי תנאי המלך להביא ערלות פלישתים. אך הניצחון המרשים הזה אף הוא ביטוי לעובדה שה' עם דוד. הקשר בין ה' עם דוד לבין מיכל אהבתהו אינו תחבירי בלבד, אלא ענייני.

ד. שש נשיקות

ביטוי של חיבה בשפת המחוות - נשיקה. ראוי לציון שכרבע מהנשיקות שבתנ"ך מוזכרות בספר שמואל. ברם, גם במחוות חיבה אלה מתבטאת דו-פרצופיות האופיינית ליחסי אהבה בספרנו.

1. המקרה הנחיר ביותר מבחינה זו הוא נשיקת יואב לעמשא. זאת נשיקת בגידה. התנועה האמורה להביע חיבה וברכה הופכת לתנועה רצחנית, להוות בוגדים, בחינת "אין בפיהו נכונה קרבם הוות" (תהילים, ה', י).

"וַיֹּאמֶר יוֹאָב לְעַמְשָׂא: הַשְׁלוֹם אִתָּה אַחִי? וַתִּחַזַּד יָד יָמִין יוֹאָב בְּזִקְן עַמְשָׂא לְנִשֵּׁק לוֹ. וְעַמְשָׂא לֹא נִשְׁמַר בַּחֲרָב אֲשֶׁר בַּיָּד יוֹאָב, וַיִּכְהוּ בָּהּ אֶל הַחֲמֵשׁ וַיִּשְׁפֹּךְ מֵעֵיו אֶרְצָה..." (שמו"ב, כ', ט)

יואב קורא לדודנו עמשא "אחיי", שואל לשלומי, מדמה חיבוק ונשיקה; אך מאחורי האהבה המגולה - משטמה מסותרת. "בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו" (ירמיה, ט', ז). הדגם פשוט וקלאסי, וחוזר בתנ"ך. דגם של זיוף מובהק, מחוות אהבה אשר נוצלה למען רמייה. כך אומר הכתוב: "וּנְעִתְרוּת נְשִׁיקוֹת שׁוֹנָא" (משלי, כ"ז, ו). יואב שונא את עמשא כמי שתפס את מקומו בראש הצבא, כמי שיחד עם המורד מוכן היה לחסל את דוד ואת יואב עצמו. הדמיית אהבה משמשת כמסיוח. נשיקה כאן היא רק קליפה.

2. דומות, אבל לא כה פשוטות, הנשיקות של הבן המורד עצמו. נשיקות שקר של אבשלום אף הן נטולות כיסוי, שימשו לגנבת דעת; הוא נזקק להן לבגידה, להכנת מרד. אותה לשון מתארת גם את הנשיקה של יואב וגם את נשיקות אבשלום: "וַתִּחַזַּד יָד יָמִין יוֹאָב

בזקן עמשה לנשק לוי" ביואב; "ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לוי" באבשלום (שמו"ב, טו, ה). רק בעוד מקום אחד במקרא נסמכו נשיקה ואחיזה - בתיאור הזונה: "והחזיקה בו ונשקה לוי" (משלי, ז', יג) - בדיוק כמו נשיקת אבשלום! נשיקתו, כדוגמת נשיקת זונה, מסולפת ומפתה, משתדלת לעורר רצון בלי שהיא נובעת מתוך רצון או אהבה; 'אחיזה' פה היא ביטוי לכפייה מסוימת. במקום אהבה יש חישוב מזה, וילב גנוב' מזה. אבשלום אינו חפץ במי שהוא מנשק, הוא חפץ לגנוב את לבו ולגנוב את לב אנשי כל ישראל. יואב אחז ב'אחיז' לנשיקת רצח ובגידה; נשיקת אבשלום היא נשיקת גנבה. בשני המקרים יש בנשיקה משום אונס; אולם אבשלום מנסה בד-בבד לגרום אהדה כלפיו, 'לגנוב' אהבה.

3. ארבעה פסוקים לפני 'נשיקת גנבה' זו ישנה עוד נשיקה דו-ערכית - הנשיקה אשר נתן דוד לבנו אבשלום כאות של פיוס וסליחה (י"ד, לג). גם היא, כמו נשיקת אבשלום, כרוכה בהשתחויה, אבל באופן אחר.

משתחווים לאבשלום: "והיה בקרב איש להשתחות לו ושלח את ידו והחזיק לו ונשק לוי". אבשלום משתחוה: "ויבא אל המלך וישתחו לו אל אפיו ארצה לפני המלך וישק המלך לאבשלום".

הנשיקה הזאת גם שטחית, ואף היא טומנת בחובה אסון. היא צריכה להיות תגובה להשתחויה, אולם פה אין ההשתחויה נושאת מה שהיא אמורה להביע - כניעה, קבלת מרות והודיה באשמה - אלא היא מכסה מחשבת מרידה ומכינה תשתית להתקוממות. הפיוס הוא מדומה והכה שואה. במקום פיוס, סליחה ושלום, הנשיקה הזאת גוררת מלחמה ואיבה ובכייה.

הדרך שבה אבשלום משיג פיוס מסמלת את מהותו: הצתה, השלחת אש. כך אבשלום השליך אש בישראל. האש הזאת כבר כלואה בנשיקה הסלחנית של אביו.

4. הנשיקה ששמואל נתן לשאול בשעת משיחתו גם היא נראית כנשיקה רק כלפי חוץ, כאילו פריט של טקס המשיחה. יש לציין, אמנם, ששמואל לא נשק לדוד כאשר משחו. הנשיקה הזאת לשאול, לאמיתו של דבר, פותחת סיפור יחסים אישיים מאוד בין שמואל לשאול. הנשיקה כאן מכניסה יסוד של חום אישי ליחסים הפורמליים בין 'נביא' ו'משיח'.

יחסי שמואל ושאול אף הם עוברים דרך תהפוכות. בסיפור היחסים האלה יש כאב וקרע, אבל גם זיקה פנימית עמוקה, אפילו אחר מותו של הנביא. כבר בלידת שמואל הכתוב רומז שגורלו כרוך בצרור אחד בזה של שאול. "הוא שאול לה" (א', כח) אומרת חנה על בנה, ובכך קושרת בנבואתה הלא-מודעת את שני השמות. לא לשווא שמואל מתאבל אל שאול שחטא ונדחה ממלוך, מתאבל על הקרע עם שאול. הדבר גורם לו דאבה אמיתית, הוא מתנגד להדחה: "ויחר לשמואל ויזעק אל ה' כל הלילה" (ט"ו, יא). אפשר לחוש שהוא אינו שש כל-כך להעברת המלוכה ל"טוב משאול", עד שיש צורך לגעור בו: "עד מתי אתה מתאבל אל שאול?! ואני מאסתיו ממלך על ישראל! מלא קרנך שמן וְלַךְ אשלחך אל ישי בית הלחמי, כי ראיתי בבניו לי מלך" (ט"ז, א). מן הגערה הזאת ומניסיון ההתחמקות של שמואל ("איך אלך?") יש לשמוע כמה מר לו לדחות את שאול ללא שוב. הוא כאילו אינו חפץ למשוך אחר במקומו¹.

1 ראיות נוספות לכך ראה במאמרו של הרב ישראל רוזן, 'בין שופטים לשמואל', מגדים ב (מרחשוון תשמ"ז), עמ' 88.

נשיקת שמואל מכינה תשתית ליחסים מסובכים ולא חד-משמעיים בין שמואל ושאל. יש פה שוב סתירה - הפעם בין בחירת ה' לאהבה אישית. בהקשר היחסים האלה, לאור העתיד, הנשיקה שנושק שמואל את שאל - הינה נשיקה טרגית.

5. בין הנשיקות הפורמליות - עוד נשיקה בספר, והיא נשיקת דוד לברזילי "אשר כלכל את המלך בשיבתו במחנים" (שמו"ב, י"ט, לב). דוד רוצה לגמול לברזילי מידה כנגד מידה: "וכלכלתי אתך עמדי בירושלים" (י"ט, לד), אבל הקשיש דוחה. ברזילי מנמק את הדחייה בזקנתו המופלגת, הוא עומד על סף הפרידה מן החיים, ונשיקת הפרידה שנותן לו דוד נושאת טעם של עצב ושל מוות. אומר ברזילי: "יָשָׁב נָא עִבְדְךָ וְאָמַת...". (י"ט, לח). אין הנשיקה מבטאת כאן את הרגש הקושר נפשות, אלא את הפרידה המוחלטת: "וישק המלך לברזילי ויברכהו, ויָשָׁב לְמַקְמוֹ" (י"ט, מ).

בשלוש הפרשיות שאחרי סוף מרד אבשלום, הכול שב למקומו. אמרו שבטי ישראל: "ועתה למה אתם מחרשים להשיב את המלך?" (י"ט, יא). וכל איש יהודה: "וישלחו אל המלך, שוב אתה וכל עבדיך" (י"ט, טו). - "וישב המלך ויבא עד הירדן" (י"ט, טז)... מיושבת פרשת שמעי בן גרא. מיושבת פרשת מפיבשת וציבא. השיחה עם ברזילי חותמת את שיבת כל דבר למקומו. היא ציון דרך, כמו אבן מיל הניצבת במעבר הירדן, שמיד אחריה מתחיל מרד חדש ומלחמה חדשה.

נשיקה מופיעה כאן בנקודת מעבר ממרד למרד, מיגנבה' ליגנבה' ("מדוע גנבך?" - י"ט, מב). נשיקת הבכָּה מסמנת יישוב וחזרה של כל הדברים למקומם אחרי הזעזוע ולפני הזעזוע הבא, קו פרשת המים בין שתי מלחמות. זה לעומת זה עומדים שם שני מעשי רצח אשר ביצע יואב בניגוד לרצון המלך ותוך גרימת צער עמוק לדוד.

נשיקת דוד לברזילי גם היא אפוא נשיקה הטעונה ניגודים פנימיים, סתירות ועימותים. בה יש תודה ודחיית הודיה, ברכה ופרידה, חיתום הצער שבעֶבֶר וחזות הצרה הבאה. פה שתי צרות נושקות.

6. יש עוד נשיקת פרידה בספר שמואל. וזו הפעם היחידה שנשיקה היא הדדית. כמו כל הנשיקות האחרות בספר (והרוב המוחלט של הנשיקות במקרא), גם פה הנשיקה איננה קשורה לאהבת איש ואישה אלא הנה נשיקת גברים: נשיקת ידידות, נשיקת פרידה של ידידים-אוהבים.

"...ודוד קם מאצל הנגב ויפל לאפיו ארצה וישתחו שלש פעמים, וישקו איש את רעהו ויבכו איש את רעהו עד דוד הגדיל. ויאמר יהונתן לדוד: לָךְ לשלום, אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם ה' לאמר: ה' יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם" (שמו"א, כ', מא-מב).

הם לא יראו עוד איש את רעהו.

גם פה נקודת מפנה. דוד מפליג לנדודיו ומתחיל עידן חדש בחייו. התפקיד העלילתי של יונתן בעימות בין דוד ושאל נסתיים, אך תוקף הברית עמו נמשך לאורך כל הספר ומשפיע על גורלו של בית שאל. הנשיקה היא גורלית במלוא מובן המלה. יש בה תערובת של אהבה ועגמה; זאת נשיקת נאמנות וברית עולם, מהולה בבכי, כי היא מבשרת גם

פרידה לעולם, היא חדורה תחושת אסון ויש בה הטרמה של מוות. היא מצטרפת לסדרת הנשיקות הדו-ערכיות והמביעות סתירות שבספר שמואל.

ה. עיניים רואות ולב חומד

המעבר מאהבה לשנאה בוטה במיוחד בפרשת אמנון ותמר. האהבה הופכת לשנאה: "וישנאָה אמנון שנאה גדולה מאד, כי גדולה השנאה אשר שנָאָה מאהבה אשר אהבָה..." (שמו"ב, י"ג, טו).

אהבתו של אמנון לתמר מוסברת באופן גלוי על-ידי יופייה של תמר (י"ג, א). באופן סמוי, סביר להניח שמעשה אמנון עם תמר משקף את מעשה דוד עם בת-שבע שאליו הוא נסמך: כמו דוד אביו שהתאוה לקחת אישה "טובת מראה" האסורה עליו, כך "אמנון בן דוד" אהב את אחותו היפה. "אהבה" פה, משמעה תאוה. תיאור אהבתו של אמנון נושא אופי ארוטי מובהק. אהבתו מביאה לידי חולי, אמיתי ומדומה, תאוותו מתחזקת בהיות תמר בתולה ("לפיכך חשק בה חשק יותר חזק" - רד"ק) והחשק קשור, כמו אצל אביו, לראיית העיניים: "למען אשר אראה", "תלבב לעיני... ואברה מידה" (י"ג, ה, ו). אהבת אמנון ניזונה מ**מראה עיניו**. זאת אהבה אשר "רואה לעיניים". זו אהבה-מחלה, שאפשר לה**בריא** אותה. הברִיָה מביאה לסילוקה. אהבה מסוג זה משתלבת בקלות עם אכזריות. בעצם, האהבה הזאת היא ביטוי לרצון ההשתלטות הארוטי, ואחרי סיפוקה היא הופכת לשנאה ארוטית. אחרי שמילא תאוותו, אמנון אינו יכול עוד לראות את תמר: "שלחו נא את זאת מעלי החוצה!" - ואף מצווה לנעול הדלת (י"ג, יז). רצף הפעלים מבטא כאן את הדינמיקה של האהבה הארוטית: "ויחזק ממנה - ויענה - וישכב אתה - וישנאה..." (י"ג, יד-טו).

ו. אישה טובת מראה

הדבר המזדקר לעין בסיפור דוד ובת-שבע - העדר רועם של מושג אהבה. וזה, כמובן, לא בגלל אדישות דוד כלפיה. הרי הוא לא רק לוקח את בת-שבע מבעלה ונושאה לאישה; הרי לה הוא מבטיח שבנה - ולא בן אישה אחרת - יירש את הכתר. בת-שבע, מתברר, תופסת מקום מיוחד בין נשיו.

את כל הגורמים והנסיבות הרגשיות למעשה בת-שבע הכתוב מרכז בהערת-הסבר אחת: "והאשה **טובת מראה מאד**" (שמו"ב, י"א, ב). התיאור הזה, די מצוי במקרא, מקבל פה משמעות יתר. הלוא מדובר על יופי חושני, המתגלה אצל "אשה רוחצת" לעיני המלך. אצל דוד זה לא ייקרא 'אהבה', אך במעשה אמנון, העוקב והמשקף, כמו בראי גס ומעובה, את מעשה אביו, ראיית יופי כזאת מוצאת ביטוי כ'אהבה': "ולאבשלום בן דוד אחות יפה ושמה תמר - ויאהבה אמנון בן דוד!" (י"ג, א)

הקשרים שבין יופי ואהבה עומדים כאן על הפרק. אחרי מעשה בת-שבע בעיית היופי פולשת לתוך הסיפור. החושניות הארוטית שבמשיכה הראשונית של דוד אל בת-שבע קורמת עור וגידים בצורה בוטה וגסה באונס תמר. מעשה אמנון משקף את מניעיו של מעשה בת-שבע ואת אופיו. אבל אצל אמנון אשמה הופכת לשנאה; ואילו אצל דוד -

לרגש אחריות כלפי האישה (הבטחת יורש-עצר). דוד מתפלל על בנה, צם, בוכה וממאן לקום מן הארץ שבעה ימים. אבל כאשר הילד מת - הוא מקבל את הדין, כי באשמתו הוא מת, ואחרי-כן - מנחם את בת-שבע **אשתו** (י"ב, כג).

מהות יחסו לבת-שבע מאז אותו מעשה הוא צירוף של אהבה ואשמה. מזיווג זה יוכל להיוולד בן שעליו הכתוב אומר: **"וה' אהבו"** (שם).

היחס לבת-שבע עבר אצל דוד מתחום אנושי מובהק - משיכה ליופי - אל התחום האלוהי - חווית חטא, הודיה באשמה לפני שמים. ואז - ערוץ האהבה האלוהית נפתח כלפי בנו. זו נקודה שבה אהבה אנושית ואהבה אלוהית נפגשות.

יכול להיות שדווקא תחושת אשמה מביאה את דוד לפייסנות יתר כלפי אמנון. הוא לא הענישו, אף כי **"ויחר לו מאד"** (י"ג, כא), כיוון שראה, אולי, במעשהו השתקפות המעשה שלו. מתוך שתיקה פייסנית זו של דוד נולדה שנאה שבשתיקה - של אבשלום: **"ולא דבר אבשלום עם אמנון למרע ועד טוב כי שָׂא אבשלום את אמנון..."** (י"ג, כב).

אשמה, אולי גם תחושת הקבלה בין המעשים, גוררת מחדל, והמחדל גורר אסון.

אבשלום קשור קשר הדוק למעשה אמנון ותמר, ויש לו קשר פנימי למעשה דוד ובת-שבע. אבשלום מגלם את **העונש** לדוד: הוא תחילת ה"חרב", אשר לא תסור מבית דוד לעולם (י"ב, ז), הוא **"רעה מביתך"**, הוא המחלל את נשי המלך **"לעיני השמש הזה"** (י"ב, יא). בן לאב **"עם יפה עיניים"**, אבשלום גם הוא - **"איש יפה בכל ישראל להלל מאד"** (י"ד, כה). לבתו הוא קורא תמר, ודאי ליכר תמר שעונתה בידי אמנון אחיו, ואף היא, כמו תמר אחותו, **"אשה יפת מראה"** (י"ד, כז). המעגל נסגר.

היופי - ביטוי מובהק לתכונה האנושית של ראייה לעיניים. היופי, המשחד עיניים, שובה את הלב. גם לגבי אבשלום מפגין דוד פייסנות יתרה. פייסנות שווא גורמת לאסונות במשפחתו, מביאה לידי אבדן חיים ולא לידי שלום.

ז. אהבה שבשנאה

יחסי דוד ואבשלום בנו טעונים במתחים וברגשות מתנגדים. הדו-פרצופיות הזאת מתבטאת קודם כול באהבת דוד לאבשלום המתנגשת עם האיבה ההדדית.

לדוד אין שום ספק, בשעת המרד, שאין לצפות לרחמים מאת אבשלום. **"ויאמר דוד לכל עבדיו אשר אתו בירושלם: קומו ונברחה, כי לא תהיה לנו פליטה מפני אבשלום! מהרו ללכת פן ימהר והשגנו והדיח עלינו את הרעה..."** (שמו"ב, ט"ו, יד).

אבשלום מצדו אף לרגע אינו מהסס ואינו נרתע מפני האפשרות של הריגת אביו. הצעת אחיתפל: **"ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אתו ונס כל העם אשר אתו והכיתי את המלך לבדו"** (י"ז, ב) - מתקבלת ברצון: **"ויישר הדבר בעיני אבשלום"** (י"ז, ד).

אולם דאגת דוד לבנו הסורר ויגונו על בנו המת עמוקים ומפלחי-לב. **"לאט לי לנער לאבשלום!"** (י"ח, ה) - הוא מצווה לפני הקרב עם צבא אבשלום. ושאלתו הראשונה בתום המלחמה: **"שלום לנער לאבשלום?"** (י"ח, כט). קינתו על אבשלום היא אחד המבעים המזעזעים של אבא. חשד ואיבה מזה ואהבה אבהית מזה נתערבבו בלב אחד, הפעם בלב דוד.

הוצאת תבונות מכללת הרצוג

ח. קשרי נפשות

אהבת דוד ויונתן היא יחידה במינה לא רק בספר שמואל, אלא בכל המקרא כולו. זו אהבת נדבה, מסירות מוחלטת נטולת כל נגיעה אישית צרה. אהבתם מתוארת כ"אהבת נפש", כזיקה נפשית, כצורך-חיים של אהבה: "ונפש יהונתן נקשרה בנפש דוד ויאהבהו יהונתן כנפשו" (שמו"א, י"ח, א).

דוד, בקינתו על יונתן, מתאר את אהבתם כשיא האהבה האנושית, הנעלה והנפלאה מכל אהבה. ההשוואה עם 'אהבת נשים' מצביעה על האינטימיות האנושית העמוקה של אהבתם: "צר לי עליך אחי יהונתן נעמת לי מאד, נפלאתה אהבתך לי מאהבת נשים" (שמו"ב, א, כו). ברם, גם האהבה האנושית הזאת בחווייתה העליונה נאדקת למישור האלוהי. הרי אהבתם מתגלמת בברית, אשר היא - לפני האלוהים: "הנה ה' ביני ובינך עד עולם" (שמו"א, כ, כג). הברית הזאת הנה גם אישית וגם היסטורית, כטיבן של בריתות במקרא; לצד נאמנותם של שני אוהבים היא מבטיחה נאמנות לדורות. הוא אשר אומר יונתן כשהוא ממלט את דוד: "לך לשלום אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם ה' לאמר: ה' יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך עד עולם" (כ', מב).

הברית בין דוד ויונתן היא ביטוי ליחס האישי, ובו-בזמן המיסטי, שביניהם. האהבה תלווה לברית, והברית - ביטוי לאהבה: "ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אתו, כי אהבת נפשו אהבו" (כ', יז).

אף כאן אהבת אנשים ואהבת הברית שמקורה, בעצם, בתחום האלוהי - משתלבות, משתזרות זו בזו, אפילו חופפות. אהבת אחים של דוד ויונתן מולידה אהבת ברית. ואהבת ברית היא מסגרת לאהבת נפש. יחסי אהבה בגילומה הנעלה הם יחסים לפני ה', במובן מסוים - אף יחסים עם ה'.

"וירגז המלך ויעל על עליית השער ויבך. וכה אמר בלכתו: בני אבשלום בני בני אבשלום! מי יתן מותי אני תחתיך! אבשלום בני בני!"

(י"ט, א)

לשמע נהי המלך 'מתגנב' העם לבוא לעיר. 'גנבת לבי' של אבשלום חזרה על ראשו ועל ראש אביו הסלחן. נסגר עוד מעגל בספר.

ולנוכח האבל והעצב של המלך על בנו-אויבו ההרוג מאשים יואב את דוד בערבוביית יחסים ורגשות אשר היא מהווה מוטיב המבריח את ספר שמואל:

"הבשת היום את פני כל עבדיך הממלטים את נפשך היום ואת נפש בניך ובנתיך ונפש נשיך ונפש פלגשיך. לאהבה את שנאיך ולשנא את אהביך!"

(י"ט, ו-ז)

אהבה שבשנאה, שנאה שבאהבה... שוב ושוב אהבה ושנאה מתמזגים בספר, עד שלעתים קשה להבחין בגבולות.

ט. קלון וכבוד

סיפור אהבת מיכל הוא סיפור אהבה הרוסה. עליה, מכל נשי התנ"ך, הכתוב מעיד: **"ותאהב מיכל בת שאול את דוד, ויגדו לשאול וישר הדבר בעיניו"** (שמו"א, י"ח, כ). האירוניה הטרגית בכך, שישר הדבר בעיני שאול לא מפני שהוא מקבל ברצון את אהבת בתו, אלא כיוון שרוצה לנצל אהבתה כדרך לא ישרה לחיסול דוד: **"ויאמר שאול: אתננה לו ותהי לו למוקש, ותהי בו יד פלשתים"** (י"ח, כא). התפקיד הראשוני של אהבת מיכל בעלילה - להיות אהבת מוקש. השימוש הציני הזה אינו מלמד על טיב האהבה עצמה, אך זורק קצת אור על אמביוולנטיות של אהבה בכלל בעולמו של ספר שמואל.

סיפור מיכל הוא סיפור טרגי, כי היא תצטרך להיפרד מבעלה לזמן ממושך; היא קרועה בין אביה הרודף אחרי אהובה לבין דוד שמילטה במו ידיה מאביה; היא תינשא לאחר בעל-כורחה. אבל החמור ביותר הוא חוסר התאמה בינה לבין דוד עצמו. אי-התאמה זו אפשר להביע בניגוד: **"קלון" - "כבוד"**.

כבר בהינתן מיכל לדוד הוא משמיע: **"הנקלה בעיניכם התחתן במלך? ואנכי איש רש ונקלה!"** (י"ח, כג). כבודה של בת המלך מתנגש עם 'קלון' דוד; ההתנגשות מחריפה ונבלטת בדו-שיח האחרון של דוד ומיכל:

"ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר: מה נכבד היום מלך ישראל אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הַקָּים! ויאמר דוד אל מיכל: לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצות אתי נגיד על עם ה' על ישראל - ושחקתי לפני ה'! ונקלתי עוד מזאת והייתי שפל בעיני ועם האמהות אשר אמתך - עמם אפְּנְדָה"

(שמו"ב, ו', כ-כא).

שתי השקפות, שתי תפיסות של כבוד, מתנגשות כאן - ואֵתן שתי הבנות של היחס בין המלך וה'. מיכל היא בת שאול - ומביעה את תפיסת בית שאול. לכן דוד מתקיף לא רק אותה אישית אלא את כל בית אביה, ומטעים את בחירתו שלו בהיותו **נקלה** ושפל בעיניו - כמו שהשמיע בפעם הראשונה לפני ההתחתנות במלך. כנגד כבוד המלכים דוד מעמיד את ה'קלון' שלו שבו הכבוד האמיתי. דוד דוחה את הבנת הכבוד אשר מיכל ביטאה - בשבילו גם הכבוד האמיתי וגם הקלון יכול להיות רק **לפני ה'.** צמד ההיפוכים הזה - **קלון** כנגד **כבוד** - מהווה, כפי שעוד נראה, אחד הצירים המרכזיים של ספרנו. אהבת מיכל נתונה לתהפוכות ולסתירות כמו כל האהבות בספר שמואל. שוב מציע כאן המקרא מוטיב מִפְּתָח. פעמיים מופיעה מיכל **"בעד החלון"** - בשעה שהיא מצילה את בעלה ובשעה שהיא מבזתו. היא מורידה את דוד בעד החלון כאשר הוא צריך להימלט מעם אביה, ואף אינה מהססת לרמות למענו; ובפעם השנייה היא נשקפת בעד החלון, **"ותרא את המלך דוד מפוז ומכרכר לפני ה' - ותבֹּז לו בלבה"** (ו', יז).

הצליליות של **"מפוז"**-**"ותבֹּז"** סוגסטיבית. פיזוז המלך מגלם כאן את העימות המזדקר בכל היסטוריית היחסים של דוד ומיכל - את הזיווג הפרדוקסלי של כבוד וקלון. מה שנראה בעיני מיכל כביזיון - מלך מפוז כ"ריק" ו"קל" - הוא בעיני דוד ביטוי לשמחה

של מצווה, שמחה לפני ה', והכבוד האמיתי בשבילו: להיות שפל בעיניו. כמו שהיה נקלה בעיניו בהתחתנו במלך, כמו שכל חייו היה שפל וענו לפני ה' - גם ברגע זה של העלאת הארון, שהוא שיא עלייתו שלו למלכות ולכיסא הכבוד, הוא משחק ומכרכר וקל לפני ה', ועם הנקלים והשפלים ייכבד.

י. אהבה והקרבה

הרבה מדרכי ספר שמואל מתחילות ב"הקדמה" שלו - בסיפור לידת שמואל והקדשתו. מכמה בחינות ניתן לראות את החטיבה הראשונה הזאת כמודל רעיוני ותימטי לכל הספר. שם כבר נמצא דגם הדו-קיום של אהבה ויגון, אהבה וטינה, אהבה וצרה. ספרנו פותח באהבה הגוררת כעס:

"ולחנה יתן מנה אחת אפים כי את חנה אהב וה' סגר רחמה. וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעמה כי סגר ה' בעד רחמה"

(א', ה-ו).

אצל חנה, לראשונה בספר, מתנגשים שני סוגי רגשות: אהבת בעלה מכאן וכמיהה לבנים מכאן: "ויאמר לה אלקנה אישה: חנה, למה תבכיי? ולמה לא תאכלי? ולמה ירע לבבך? הלא אנכי טוב לך מעשרה בנים!" (א', ח).

מי טוב יותר? מי טוב ממי? שאלה דומה תהדהד בתחרות בין דוד ושאול, וגם כאן הבעיה היא בתחום הנבואי, תחום רוח ה'. אין לפנינו סתם ניגוד בין אהבת איש ואהבה אמיתית, אלא ניגוד דרמטי הרבה יותר. לא שחנה אוהבת ילדים יותר מבעלה; הצער שלה איננו מפני שהיא מרגישה פגם כואב באושרה הנשי ורוצה ילדים כדי לסתום את פי צרתה. העצב שלה הוא לפני ה'. המקרא רואה את חנה עומדת לפני ה' (א', יב, טו), בשני הפרקים העוסקים בה. כל מה שהיא אומרת בספר נושא מטען דתי וכל מה שקורה לה, החל מסגירת רחמה, יוצא מה' ומופנה אל ה'.

העלילה כאן טומנת רובד אחר. מתוארים יחסי אהבה וקנאה של בני אדם, אבל הם נובעים מן המישור הדתי. ההקשר כולו הוא הקשר דתי. הכול מתרחש כאן בסמיכות לשילה: "ויהי לפני ה' ולחנה אין ילדים. ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחוות ולזבח לה' צבאות בשלה..." (א', ב).

העדר ילדים של חנה הוכנס להקשר של יחסים עם ה', ויישאר במסגרת זו. חנה נמצאת לפני משימה אלוהית, ונראה שהיא חשה את הזיקה של הבן המיוחל למחשבת אלוהים בהיסטוריה. לא בכדי יש בה כוח התפילה ורוח הנבואה.

עומדים פה זה לעומת זה יחסים פשוטים של בני אנוש - אהבת המשפחה, אהבת הבעל, אהבת הילדים התמימה - מול הכמיהה שמקורה העמוק בה', אשר היא כנגד ה' ולפני ה'. לא לשווא בונה מחבר הספר בעליל את סיפור אלקנה ושיו במתכונת של סיפור יעקב רחל ולאח. מודגשת בכך המשמעות ההיסטורית והאלוהית של האירועים.

האהבה הפשוטה האנושית בספרנו נדחית ונקרבת. הקרבת אהבה אף היא אחת הזוויות הבולטות של ספר שמואל.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

אהבת מיכל לדוד מוקרבת על-ידי אביה למען תכניותיו המדיניות, מוקרבת בעצם לשם מאבק עם דוד - פעמיים. מעמד בת המלך עושה את מיכל סמל המלוכה, ומכריחה להקריב אהבה למלוכה. גם בעלה החדש אנוס לעשות זאת: "וילך אתה אישה הלוך ובכה אחריה עד בחרים..." (שמו"ב, ג', טז). פלטיאל חייב לוותר, ואין לו בררה אלא לקבל את גזרת המלך: "ויאמר אליו אבנר לך שוב - וישב" (שם). אהבת אנשים נרמסת תחת רגלי המלכים.

דיברנו על הסתירה הפנימית באהבת דוד לאבשולם, המקריב בקלות את אביו לשאיפותיו המלכותיות. אבל כאשר נהרג אבשולם ואביו המלך יושב אונן ופניו לאטות - יצטרך גם הוא להקריב את האבל ואת הצער האבהי לדרישות המלכות: "ועתה קום צא ודַבֵּר אל לב עבדיך" - אומר לו יואב המפקד. "ויקם המלך וישב בשער" (שמו"ב, י"ט, ח-ט). אפשר להוסיף ולמנות עוד דוגמות של אהבה נדרסת, לרבות רצפה בת איה, צעצוע בידי האינטרסים המדיניים. לא מיכל לבדה צריכה לבחור בין האב והאיש ובסופו של דבר לתמוך באויב אביה, גם יונתן עומד לפני בחירה כזו - בחירה כה מהותית לספרנו. דוד מוקף בדילמות כמו אלה. וכאשר הסיפור מתרכז סביב דוד, סתירת הנאמנויות והרגשות מכרעת את המתח הפנימי - ביחסיו עם מיכל, עם יונתן, עם אביגיל, עם בת-שבע, ואפילו עם אחימלך הכוהן.

כאן, אולי, אחד ההיבטים החשובים של מעשה דוד ובת-שבע - היבט סמוי, בקושי נרמז, אבל מתבקש מן ההקשר הכולל. הרי מבחינת התפתחות הסיפור התוצאה הסופית של מעשה בת-שבע היא לידת שלמה "ידיד ה'", יורש העצר האמיתי, אשר עתיד לבנות את בית המקדש. והיעד הזה עלול להיות מורגש בכל הנעשה והמסופר. לסיפור קשה זה על אודות פשע ועוול יש טעם נוסף עלום, והוא תכנית האלוהים בהיסטוריה. יש פה איזושהי עצה נסתרת. מעבר לעלילות האנושיות שבסיפור, הנראות לעין, מתרחשת עלילת ה' המסותרת. דוד הרס, כביכול, את אהבת האנשים הרגילה - לקח את 'כבשת הרש', ו'תזמר' את רצח בעלה - לאור של העתיד לבוא: בדרך העקלקלה הזאת יולד הבן, "ידיד ה'", שימשיך את מלאכתו אשר ה' איווה.

הקשרים האנושיים שדוד נתפס בהם, רובם ככולם נקשרים בעצם מחוץ ליחסים הפשוטים של אהבה. דוגמת הנשים - מיכל ואביגיל - מספקת. רק את בת-שבע לקח דוד כי נשבה על-ידי יופייה, ויש במשיכתו אליה משהו מן המסתורין, כאילו דחיפה הבאה מבחוץ. אם השטן הוא שדחף את דוד אל בת-שבע, הרי גם השטן יצא מתוך עצתו העמוקה של הקב"ה. כך - גם חנה מנגידה את האהבה המשפחתית הרגילה לתחושה הנבואית שבנה אמור להחיל עידן חדש בישראל. אלקנה בהחלט "טוב לה מעשרה בנים", אך אינו טוב מן הילד הזה שאליו היא מתפללת. חנה מצפה לשמואל.

מיד אחרי התנגשותה עם בעלה שמקורה באי-הבנה, מסופר על התנגשות ואי-הבנה נוספת - בין חנה לעלי. הספר במלואו מאופיין בתהפוכות של עלילה ורגשות; וגם כאן - מעבר חד ומפתיע מגערה לברכה, הפיכה של חשדנות עוינת ("ועלי שָׁמַר את פיה" - שמו"א, א', יב) לנחמה והבטחה ("ואלהי ישראל יתן את שְׁלֹתָךְ" - שם, יז).

יש נקודה חשובה בעולמו של ספר שמואל אשר מוטעמת כבר בסיפור לידת שמואל, והיא - **הקרבת האהבה** למען ה'. חנה מסרבת לעלות עם בעלה ועם בנה הנולד "לזבַח לה" את זבח הימים" - מדוע? כי היא מתכוננת להביא את ההקרבה המוחלטת, להקדיש את

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

בנה, אשר לו ציפתה, לה' לעולמים, "שאלו לה' כל הימים אשר היה", להקריב כליל את אהבתה האישית בעבור ה': "עד יִגְמַל הנער והבָּאֲתִיו ונִרְאָה את פני ה', ויָשֵׁב שֵׁם עַד עוֹלָם!" (א', כב)

הפניית אהבה לה' אנו רואים כאן, העלאת האהבה, הקרבת האהבה. תכונה זאת, נדמה לי, נותנת לחנה את רוח הנבואה אשר אפשרה לה לתמצת את התוכן העתידי של ספר שמואל בתפילתה-שירתה.

יא. אל דעות ה' - ולו נתכנו עלילות

שירת חנה מהווה גרעין רעיוני של ספר שמואל. בעצם, כל 'תכנית' הספר כבר כלולה בשני פרקיו הראשונים. תפילת חנה, שהיא לא תפילה במובן הצר של המושג אלא שירה נבואית, מביעה את עיקרי הספר. היא גם משקפת את מבנהו. אבל היא מדברת לא על יחסי אנוש, אלא על אהבת ה'.

הספר מתחיל בחזון חורבן בית עלי ומשכן שילה - ועובר להתקנת בית דוד והכנת בית ה'. כיוון תנועת הסיפור - **מחורבן לישועה**, בחינת "אין לה' מעצור להושיע ברב או במעט" (שמו"א, יג, ה).

דוד מבטא בגמר הספר את דרך האלוהים כפי שהכירה בחייו, את מידת ה' בהיסטוריה: "ואת עם עני תושיע" (שמו"ב, כ"ב, כח). ישועת ה' - ביטוי לאהבתו. בשמחת הישועה פותחת חנה את שירתה: "עלץ לבי בה' / רמה קרני בה' / רחב פי על אויבי / כי שמחתי בישועתך!" (ב', א).

ייחודו של ה' (שעליו השירה מכריזה בפסוק הבא) אינו רק בגדר של קביעה פילוסופית; הוא המגדיר את הכוח הפועל והמכריע היחיד מאחורי קלעי ההיסטוריה והסיפור. מקור הפעולה בה'. לו תכנית ההיסטוריה והוא **תיכן את עלילתה** - "כי אל דעות ה' - ולו נתכנו עלילות!" (ב', ג). אפשר לראות פסוק זה כססמת הספר.

"אֵל דעות" פועל בהיסטוריה מתוך עצה עמוקה; בכל הערבוביה שבעולם ולמרות כל הבוהו של מעשי בני-אדם הוא **יודע** מה הוא עושה - "אל דעות". הדעה שלו ותכניתו שולטות בכול, כי "**לו נתכנו עלילות**". כבר בחורבן שילה הכתוב מדגיש את רצון ה' המניע את האירועים, חרף רצויותיהם של בני אדם. גם בני עלי ממלאים בחטאתם ללא מודע את גזרת ה': "לא ישמעו לקול אביהם, כי חפץ ה' להמיתם" (ב', כה).

"לו נתכנו עלילות" - כל העלילות - מצהיר כתוב זה ומוכיח הספר כולו. נתכנו לתוכן 'שלו', מבצעות בלאט תכנית אלוהית אחת, אף כשאדם אינו מבינה. לפי הכתיב "**לא** נתכנו עלילות" - לא ניתן לתכן את מעשה ה', שנאמר: "מי תכן את רוח ה' ואיש עצתו יודיענו" (ישעיה, מ', יג). לכן פני הדברים עשויים להשתנות תחת התכתיב של תכנית בלתי נראית, כי לא מה שנראה לעינינו, אלא: "הי הטוב בעינינו יעשה" - הפזמון הנשנה בספר. כי ה' יראה ללב הדברים; הוא 'מתעלל', כביכול, בסבך האירועים - העלילות לו. 'חוק התהפוכות' שורר בחיים:

"קשת גְּבָרִים חתים / ונכשלים אזרו חיל!"

שְׁבָעִים בלחם נִשְׁכְּרוּ / ורעבים חדלו,

עד עקרה ילדה שְׁבָעָה / ורבת בנים אָמְלָה"

(ב', ד-ה).

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

לא חשוב האם לכל ביטוי אפשר למצוא מקבילה מדויקת בסיפור עצמו, האם שבעה ילדים ילדה חנה או פחות, האם שכלה פנינה את ילדיה או לא. חנה מבטאת בלשון ציורית ופיוטית את העיקרון השולט ברמה הסיפורית של הספר. הכול נתון לשליטתו. היחסים האנושיים וגורל בני אנוש, יחסי הכוחות והמתח הפנימי של האהבה - תחת מרות אותה 'דרך תהפוכות'. העלילות בספר נעות בדרך תהפוכות, ניגודים, סתירות ושינויים דרסטיים. ה' פועל בהיסטוריה ומוליך אותה כרצונו - ליעד הנרמז בשירת חנה:

"ה' מוריש ומעשיר / משפיל אף מרומם

מקים מעפר דל / מאשפת ירים אביון -

להושיב עם נדיבים / וכסא כבוד ינחילם,

כי לה' מצקי ארץ / וישת עליהם תבל!"

(ב', ז-ח).

שלטונו בהיסטוריה אינו נטול טעם וצדק, אלא -

"רגלי חסידו ישמר / ורשעים בחשך יִדְמוּ,

כי לא בכח יגבר איש".

ההנגדה מובנת. לא בכוח - אלא ברוח ה'. "אתה בא אלי בחרב ובכידון", אומר דוד לגיבור הפלישתי, "ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלהי מערכות ישראל אשר חרפת!" (שמו"א, י"ז, מה). חסידי גוברים על הכוח הגולמי ברוח ה' אשר עליהם, שהיא ביטוי לאהבתו. אהבת ה' המביאה ישועה היא אהבה אישית, לאישים, לבחיריו ומשיחו.

הפסוק האחרון של שירת חנה מסכם את ספר שמואל:

"ה' - יחתו מריביו / עליו בשמים ירעם / ה' ידין אפסי ארץ;

ויתן עז למלכו / וירם קרן משיחו!"

(ז

ב'),

יב. מכבדי אכבד

המבנה הרעיוני של הספר הוטרם בשירת חנה. היא, בעצם, מבטאת את אהבת ה' היוצאת לפועל בעלילותיו.

העלילה המרכזית בספר קשורה להתפתחות עלילת האהבה: יחסי ה' ומשיחו.

חזון ישנו בשירת חנה. אבל חזון מעורפל וכללי, כי שירתה לא נבואה טהורה היא, אלא תפילה שירתית, חזות פני הדברים בכללותם. נבואה במלוא מובן המלה נשמעת מפי "איש אלהים", הבא אל עלי (ב', כז).

ספר שמואל נפתח בחטיבה המספרת על חורבן שילה ובית עלי. כל זה - מבוא להרמת קרן משיח ה' שהוא הנושא של הספר. נבואת "איש האלהים" נותנת טעם להדחת עלי: "ותכבד את בניך ממני" (ב', כט). ה' מקנא לכבודו. עלי לא עשה עוון, הוא רק מכבד אנוש יותר מאלוהים, אוהב בניו יותר מה', ודינו כמחרף ומחלל - גדיעת זרוע וכריתת זרע. ביתו מקפח את יחסו המיוחד לה'. כי - משיב לו ה' מפי איש האלוהים - "מכבדי אכבד, וב' ז' יק לו!" (ב', ל). תגובה זאת חשובה ביותר, ותקפה לאורך כל הספר.

דוד עצמו מוגדר כ"נכבד" (שמו"א, כ"ב, יד), בדיוק כמו שמואל (שמו"א, ט', ו), המחפה בכבודו את קלון עלי. ואמנם הכינוי הזה לגבי דוד גורם שחרה אפו של שאול על מי שביטאו (כ"ב, טז). הרי בפרספקטיבה ההיסטורית, ה'נכבד' הזה מתחבר עם חזון חנה: "מקים מעפר דל... להושיב עם נדיבים - וכסא כבוד ינחילם". ריב כיסא הכבוד ביסודו של זעם שאול.

כבוד - אחד הערכים החשובים ביותר בספר. שאול, גם כי הכול אבוד בשבילו והנביא הגיד לו שהמלכות תילקח ממנו, מתחנן לפני שמואל: "**כבדני** נא!" (שמו"א, ט"ו, ל). תחילת מרד שבע בן בכרי אף היא קשורה לענייני כבוד וקלון (שמו"ב, י"ט, מד). התואר 'נכבד' מביע לא פעם בכתובים חשיבות, גדלות, עצמה (שמו"ב, כ"ג, יט, כג). אם להגדיר את המעגל האופף את כל ספר שמואל, המעגל הזה הוא מעגל של כבוד. זה סיפור כבוד ה' - גלות הכבוד והחזרת הכבוד. הספר מתחיל בחטיבה המתארת איך "גלה כבוד מישראל" (ד', כא).

קודם איש האלוהים ואחרי-כן שמואל עצמו מקבלים את הנבואה על דחיית בית עלי והחורבן. חורבן שילה - זה גלות הכבוד. כבוד כמשמעו וגם במובן מושאל - ככינוי לארון הברית.

האופוזיציה "**כבוד-קלון**" היא אחת המרכזיות בספרנו ומהווה את הציר הנושא תוכנו הסמוי. לפי דברי ה' לשמואל, נשפט בית עלי "בעון אשר ידע כי **מקללים** להם בניו", והוא, עלי - "לא פָּהָה בס" (ג', יג). לכן ניטל כבוד מישראל. כדי להדגיש את הקשר, בא סיפור אשת פינחס וזיהה את שם נכד עלי הנולד בשעת החורבן - **אי כבוד** - עם שבי וגלות ארון האלוהים: "ותקרא לענר אי כבוד לאמר: גלה כבוד מישראל" (ד', כא).

העימות הראשון בספר, עימות ישראל עם הפלישתים, חדור כולו במושג של כבוד. 'כבוד', שהוא במקרה זה שם נרדף לארון ה', באמצע ההתרחשויות. כל הפרשה מתפתחת סביב 'כבוד' זה, והיא מסתיימת בהחזרת עגלת הארון לישראל: "ונתתם לאלהי ישראל **כבוד**" (ו', ה). שימוש זה מטעים את המופעים של נגזרי השורש 'כבד' בפרשה, במיוחד כאשר הפסוק מיד ממשיך: "אולי יקל את ידו עליכם...". ובפסוק הבא: "ולמה **תכבדו** את לבבכם כאשר **כבדו** מצרים ופרעה את לבם...". לשון נופל על לשון בשימוש בשורשי 'כבד' ו'קל' בפרשת שהיית הארון אצל הפלישתים - בולט. מכבוד ה' אשר שבו, הפלישתים נוחלים קלון. זה פרק שביית ושיבת כבוד ה' זוטא.

ספר שמואל בכללותו - הוא ספר גלות וחזרת הכבוד רבא. מאז חורבן שילה המסובב **באי-כבוד** לה', מתחיל התהליך האיטי של החזרת הכבוד לישראל. ובאמצע - **עליית** הארון לירושלים, 'התחנה האמצעית' במהלך חזרת הכבוד למנוחתו, כאשר מקום המנוחה סומן על-ידי מזבח ה' בגורן ארונה בפסוקים החותמים. (אין הכוונה לסדר הכרונולוגי הניתן לפירושים שונים אלא לסדר הסיפורי.)

בעיצומה של אותה חזרה בולט הניגוד '**כבוד-קלון**' במריבה בין דוד ומיכל. שם יוצאים החוצה ההבדלים המהותיים ביותר בין 'תפיסת בית שאול' ו'תפיסת דוד'. חילופי הדברים בין דוד ומיכל בנויים כל כולם על מושגי קלון וכבוד. דוד מבטא פה את עצם הייחודיות שביחסו לה' - קלון עצמי המקנה לו כבוד. הקב"ה מצפה שכל הכבוד יופנה אליו. ואת מכבדיו - הוא יכבד. דרישת כבוד של ה' - דרישת תגובה לאהבתו.

הוצאת תבונות

מכללת הרצוג

דוד, הנקלה והשפל בעיניו, עומד במרכזו של משזר הקווים העלילתיים הלזה. הוא האביון העולה לכבוד, הוא המשפיל את בוזי ה' ומקלליו, הוא מחזיר כבוד לישראל. בוטות ונפרצות בחייו התהפוכות, הנפילות והעליות, ואילו הוא בוטח בכל עת שה' הטוב בעיניו יעשה. אם חנה סיפקה חזון כללי, איש האלוהים גילה את התכנית המפורטת, את 'עקרון הפעולה' של ספר שמואל - כפי שהוא נראה בעיניו של ה', מצדו הוא, בהתייחסות שלו לקורות בעולם. **אהבת ה'** המתגלית בישועתו - היא מאחורי הפרגוד. ה' דורש כבוד כתגובה לאהבתו. עצם הספר ונושאו העיקרי הוא ביחסי בחיר ה' עם אלוהיו ועם **אהבת האלוהים** העזה והתובענית. שמואל, שאול, דוד - צריכים כולם להתמודד עם אהבת ה'.